

низации институтов интеграции и совершенствование необходимой инфраструктуры. В перспективных исследованиях предполагается разработать рекомендации по практической реализации многовекторной интеграционной стратегии Марокко.

ЛИТЕРАТУРА

1. Saidi N. Arab economic integration: an awakening to remove barriers to prosperity [Електронний ресурс] / N. Saidi. – Режим доступу: http://www.erf.org.eg/CMS/uploads/pdf/0322_final.pdf. – Назва з екрана.
2. Hoekman B. Arab Economic Integration: The missing links [Електронний ресурс] / B. Hoekman, K. Sekkat. – Режим доступу: http://www.ecipe.org/media/publication_pdfs/Hoekman_arab_economic_integration.pdf. – Назва з екрана.
3. Briet L. EU support to regional integration in Africa: A shared vision [Електронний ресурс] / L. Briet. – Режим доступу: <http://ictsd.org/i/news/tni/71264/>. – Назва з екрана.
4. Verluise P. P. Maroc: quelles perspectives? [Електронний ресурс] / P. P. Verluise. – Режим доступу: http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/11/21/maroc-queelles-perspectives_1606915_3232.html. – Назва з екрана.
5. Ali S. Morocco presses for Maghreb integration [Електронний ресурс] / S. Ali. – Режим доступу: http://magharebia.com/en_GB/articles/awi/features/2013/08/16/feature-04. – Назва з екрана.
6. Ibrahim S. Opinion: Morocco's African Integration [Електронний ресурс] / S. Ibrahim. – Режим доступу: <http://www.aawsat.net/2013/10/article55318248>. – Назва з екрана.
7. Bouzalgha K. Maroc-Union européenne: vers un statut avancé [Електронний ресурс] / K. Bouzalgha. – Режим доступу: <http://www.memoireonline.com/11/08/1626/m-maroc-Union-europeenne-vers-un-statut-avance4.html>. – Назва з екрана.
8. Lahlou A. The integration of the Moroccan economy into new Euro-Mediterranean strategy and space: the partnership agreement between Morocco and the European Union [Електронний ресурс] / A. Lahlou. – Режим доступу: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Abdelkader-Lahlou.pdf>. – Назва з екрана.
9. Соколова З. Прогнозна оцінка диверсифікації українського експорту до країн Західної Африки / З. Соколова // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 67–76.
10. Корчун В. С. Зовнішньоекономічні зв'язки України з країнами Африки [Електронний ресурс] / В. С. Корчун // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/nvnu/misnarod_vidnos/2007_7/2/5.pdf. – Назва з екрана.

УДК 334.73:94(477)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

В. І. Клименко

Кооперативні організації є досить впливовими установами як у країнах, що розвиваються, так і у досить розвинених країнах. Кооперативи роблять свій внесок у соціально-економічний розвиток, зниження зростан-

ня безробіття серед населення, і підтримку збалансованого розподілу добробуту в суспільстві. Розширюється поле інноваційних видів діяльності, яке ґрунтується саме на кооперативних починаннях, особливо в галузі

надання нових видів послуг, наприклад, таких як відкриті джерела інформації та послуги загального споживання, які, загалом, покращують якість життя всього суспільства.

Незважаючи на досить вагоме соціально-економічне значення кооперативних організацій, лише окремі аспекти цього важливого питання відображені у працях сучасних українських учених-економістів. Серед них праці М. И. Туган-Барановського, В. В. Гончаренка, В. В. Зіновчука, А. А. Пантелеймоненка та ін. [1, 2, 5, 6].

Роль і важливість кооперативів є очевидною в умовах глобальної фінансової та економічної криз. У більшості країн організації кооперативної форми власності менш болісно пережили кризу, ніж підприємства, що належать інвесторам. Така здатність кооперативів швидко пристосовуватися до мінливих умов вивела їх на новий рівень визнання. І політики і громадські діячі тепер намагаються зрозуміти яку роль можуть зіграти кооперативні організації у врегулюванні негативних наслідків глобальної кризи та реформування системи, що створила таку ситуацію. Увага, яку з недавнього часу приділяють соціальні мережі, засоби масової інформації та міжнародні організації темі кооперативів і аналогічних організацій і відображає зростаючу зацікавленість до таких підприємств.

Попри їх важливість, кооперативи все ще не отримали належного визнання. Основною причиною такого ставлення є конформізм у трактуванні поведінки економіки, нездатність класичної економічної теорії пояснити основні події, що впливають на сучасне суспільство [12].

Щоб краще зрозуміти роль кооперативів, необхідно приділити увагу внеску цих установ у загальне функціонування економічної системи. Кооперативи економічно впливають як мінімум у п'ятьох напрямках. Перший напрям полягає в тому, що кооперативи відіграють далеко не другорядну роль у скороченні «провалів» ринку, так покращуючи роботу економічної системи і добробут великої групи людей [13]. Така форма впливу походить від особливого виду права власності та правил управління, що існують у кооперативах.

Співіснування великої кількості підприємств з різними структурами власності та різними цілями сприяє поліпшенню ринкової конкурентоспроможності, що, в свою чергу, надає більш широкий вибір для споживачів, допомагає запобігти монополізації, знижує рівень роздрібних цін, пропонує можливості для інновацій і обмежує інформаційну асиметрію.

Другим напрямом є ключова роль кооперативів у стабілізації стану економічної системи, особливо в тих економічних сферах, для яких характерна ненадійність і волатильність цін, наприклад, фінансова та сільськогосподарська. Кооперативні банки в Європі та кредитні спілки в Північній Америці розглядаються як стабілізатори для банківської системи [8]. Наслідки попередніх рецесій показав стабілізуючу вирішальну роль кооперативів.

Третій напрям полягає в дотриманні максимальної відповідності вироблених товарів та послуг потребам тих, кому вони необхідні. Кооперативи надають товари та послуги, в тому числі інноваційні, які більшою мірою відповідають певним потребам їх членів, ніж принципу максимізації прибутку. Кооперативи найчастіше виробляють товари та послуги з низькою і негарантованою. Соціальні послуги – це послуги з низькою або негативною прибутковістю, наприклад, послуги у сфері охорони здоров'я, освіти, або інші особисті або громадські послуги. У разі низької прибутковості, кооперативи все одно зможуть досягти точки беззбитковості завдяки залученню додаткових ресурсів – волонтерська робота і пожертвування, або шляхом проведення політики цінової дискримінації. Досвід роботи кооперативів показав, що волонтерська робота і пожертвування дуже важливі на початковій стадії роботи будь-яких видів кооперативів, що не залежить від напрямку їх діяльності.

Четвертим напрямом впливу є робота кооперативів на довгострокову перспективу, тому що вони, в свою чергу, стають виробничими активами для тих спільнот, у яких працюють. Кооперативні організації зазвичай піклуються про добробут теперішніх і майбутніх поколінь. Слідуючи третьому принципу Міжнародного кооперативного альянсу про членську економічному участь, численні кооперативні

статуту перерозподіляють частину надприбутків кооперативів на колективний і єдиний резервний фонд, який не належить конкретно жодному із членів кооперативу, але повинен використовуватися винятково в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь. У деяких країнах довгострокова перспектива кооперативів внесена в законодавства і зобов'язує кооперативи перерозподіляти частину річного надприбутку в закриті активи, це означає, що частина їхніх активів і доходів повинна бути використана в суспільних інтересах. П'ятий напрям впливу кооперативів полягає в тому, що кооперативи сприяють більш справедливому розподілу прибутку, оскільки спочатку кооперативи створені для досягнення цілей його членів і їх діяльність не спрямована на акумулювання прибутку, вони прагнуть розподіляти свої ресурси або серед робітників, піднімаючи заробітну плату або підвищуючи рівень зайнятості, або серед споживачів, знижуючи рівень цін.

З плином часу кооперативи стали не тільки економічними установами, а й соціальними суб'єктами, які відкрито беруть участь у розв'язанні проблем місцевих громад або засновників.

Соціальну роль кооперативів часто беруть до уваги, але дуже рідко систематично аналізуються. Соціальний вплив кооперативів є не тільки певною характеристикою таких підприємств: це своєрідна додаткова вартість, яка генерується добровільно і є невід'ємною частиною діяльності кооперативів.

Проте позитивний соціальний вплив кооперативів варіюється залежно від виду кооперативу, контексту і часових рамок. Зауважимо, що кооперативи завжди були інституціональними відповідями на критичні ситуації, що загрожують життю звичайних людей, і що кооперативи створювалися завдяки спільним діям соціальних груп, їх колективній єдності [10].

Основні напрями діяльності перших кооперативів варіювалися залежно від цільової аудиторії: у Великобританії це були споживчі кооперативи, у Франції – кооперативи ремісників, в Німеччині – кооперативи фермерів, ремісників, торговців і міські кооперативи [17].

Соціальна функція кооперативів відображена в ідеї банку «Raiffeisen» – християнство в дії; ідеї компанії «Schulze-Delitzsch» – самопомога; ідеї компанії «RochdalePioneers» – емансипація трудящих, а ідея «VictorHuber» – активна самоосвіта.

Історичні факти свідчать про те, що порівняно з компаніями, що належать інвесторам, кооперативні рішення є більш повними і більш орієнтовані на суспільні цілі, при цьому позитивно впливають на добробут суспільства. Діяльність фінансових кооперативів зазвичай спрямована на подолання фінансової елімінації; кооперативи споживачів гарантують поставку основних товарів, забезпечуючи так життєдіяльність цілих господарств; сільськогосподарські кооперативи є основним інституційним інструментом, де незалежні фермери покликані реагувати на ринкові зміни, що залежать від великих виробників, і зберегти свої позиції як виробників, так і захисників місцевих економік.

Перші кооперативні ініціативи були значно прив'язані до «колективної свідомості» і були спрямовані на збільшення добробуту громад [10].

Проте за останні роки кооперативи стали набагато більш багатогалузевими, залежно від їх місця знаходження і сфери діяльності. У країнах, де ринки більш розвинені, соціальна причетність кооперативів ослабла, а в деяких випадках, перетворилася на підприємницькі форми, які від підприємств, що належать інвесторам, швидше відрізняються тільки формою і правом власності, ніж соціальною спрямованістю. У деяких країнах, включаючи багато країн латинської Америки, кооперативи перетворилися в більш соціально орієнтовані підприємства. За останні кілька десятиліть були створені нові види кооперативів з декларованою соціальною метою, і багато з них працюють у нових сферах діяльності. Наприклад, соціальні кооперативи значною мірою пов'язані з формами колективної свідомості, такими, як просування соціальної справедливості, захист навколишнього середовища і підтримка соціальної та професійної інтеграції людей з обмеженими можливостями. У соціальних кооперативах колективна вигода

не стільки стимулює економічну діяльність, скільки є мотивацією для членів кооперативу діяти.

У Постанові про кооперативні принципи єдності, які прийняв Міжнародний кооперативний альянс 1995 р., задекларовано принцип № 7 «Турбота про співтовариство», у якому чітко сформульовано і відновлено соціальну спрямованість різних видів кооперативів [14]. Метою цього принципу полягає у протистоянні тенденції переваги економічних вигод від членства в кооперативах, що, в свою чергу, пов'язано з розподілом надприбутку залежно від членської участі, над соціальним впливом. Цей принцип має дві відмінні риси: кооперативне посилення уваги на соціальні наслідки їх діяльності та їх обов'язки щодо турботи про співтовариство, в яких вони працюють. Очевидно, що кооперативна причетність до громади повинна створювати конкурентоспроможні переваги, як, наприклад, досвід кредитних кооперативів, які зміцнюють свої позиції шляхом залучення в місцеву громаду. З огляду на поставлені кооперативні цілі та структуру участі, у них уже є здатність реагувати на нові суспільні завдання шляхом створення підприємств у широкому спектрі галузей діяльності [14].

Соціальна спрямованість кооперативів генерує кілька корисних ефектів. Насамперед завдяки участі членів кооперативів, зацікавлених у його ефективній діяльності, включаючи бенефіціарів і робітників, кооперативи роблять свій внесок у збільшення соціального капіталу та посилюють довіру серед місцевого населення. Тому кооперативи можна вважати ефективним механізмом розвитку цивільних відносин з метою створення соціального благополуччя [9]. Кооперативи сприяють соціальній згуртованості, це свідчить про їх здатність інституціоналізувати ключові правила, які забезпечують досягнення взаємовигідного співробітництва. Кооперативи взаємодіють між собою, їх члени обмінюються благами між собою, вони дотримуються просоціальної позиції, тому що поділяють спільну мету, яка часто і є загальним благом. Вони стимулюють своїх учасників виконувати обіцянки, кооперативи – установи, що трансформують неформальні

угоди з людьми, що об'єднують свої ресурси. Отже, кооперативи підсилюють соціально орієнтовану поведінку суспільства [9].

Кооперативні організації, захищаючи доходи і зайнятість своїх членів, допомагають розв'язати проблеми, за які відповідальні державні органи влади. Кооперативи вже продемонстрували здатність створювати і захищати робочі місця у складних ринкових умовах, і робить це краще, ніж підприємства, що належать інвесторам. Процес викупу співробітниками підприємств його акцій став дуже поширеним у деяких країнах, це природна реакція співробітників на ймовірну втрату робочого місця. Тому, щоб зберегти робочі місця, кооперативи змушені вдаватися до поглинання більшими кооперативними організаціями менших [18]. Загальновідомо, що безробіття має набагато більший негативний вплив, наприклад, на здоров'я людей, ніж інші економічні негаразди. Якщо кооперативи робітників створюють або зберігають робочі місця для своїх співробітників, то таким чином, вони позитивно впливають на державні витрати і охорону здоров'я у своїх громадах. Крім того, коли кооперативи доповнюють забезпечення суспільного благополуччя шляхом надання нових послуг, які не надають державні структури, вони створюють нові робочі місця.

По-третє, кооперативи не обмежують себе у створенні можливостей для зайнятості; вони в першу чергу віддають перевагу людям з обмеженими можливостями або людям, які знаходяться на межі ризику бути незатребуваними на ринку праці. У деяких країнах кооперативи відкрито діють проти трудової дискримінації, існуючої на підприємствах, що належать інвесторам, пропонуючи таким людям відповідні професійні тренінгові програми для того, щоб вони змогли подолати свої недоліки [10].

Соціальні переваги, які пропонують кооперативи, нещодавно були прийняті до уваги у ході аналізів впливу, які ґрунтуються на порівнянні діяльності різних видів підприємств. Така оцінка зазвичай ґрунтується на вузькому критерії ефективності. Більшість із таких порівняльних аналізів схиляються у бік підприємств, що належать інвесторам, тому що при цьому не враховуються соціальні цілі, дійсні

результати та колективні вигоди, які виробляють кооперативи. Цей підхід не тільки є науково не точним, але недостатнім для розробки відповідної політики [20].

Для чіткого розуміння соціально-економічного впливу наведемо деяку статистику масштабів діяльності кооперативних організацій у світі. З наявних даних чітко видно, що кооперативи відіграють значну економічну роль. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки в 1994 р. рівень життя близько трьох мільйонів людей – а це близько половини усього населення світу – став більш високим завдяки кооперативним підприємствам [4]. По всьому світу власників кооперативів приблизно втричі більше, ніж окремих акціонерів в інвестиційних підприємствах, а в країнах БРИК членів кооперативів, що швидко розвиваються, вчетверо більше проти кількості безпосередніх акціонерів [15]. Поєднання членства в кооперативних організаціях у 2012 р. коливається від 800 мільйонів [4] до 1 мільярда людей за даними Worldwatch Institute. Згідно з даними Міжнародного кооперативного альянсу, кооперативи ведуть активну діяльність в усіх країнах, а їх значущість особливо висока у бідних країнах.

Як не раз документально підтверджувалося в ході Конференції «Euricse», кооперативи посідають важливе місце у певних сферах діяльності держави. У Європі сільськогосподарські кооперативи мають сукупну частку ринку близько 60 % у виробництві і маркетингу сільськогосподарської продукції і практично 50 % у сфері постачання матеріалів. У США мають біля 28 % сукупної частки ринку у виробництві та маркетингу сільськогосподарської продукції і практично 26 % у сфері постачання матеріалів [19].

По всьому світу близько 53000 кредитних кооперативів і кредитних спілок. У Європі функціонують 4200 кредитних кооперативних банків із 63000 представництв. Членами таких кооперативних банків є 50 млн осіб (близько 10 % населення континенту), вони налічують 181 млн клієнтів, 5,65 мільйонів євро в активах, середню частку ринку біля 20 %, і рівень зайнятості в таких установах становить 780 тис. співробітників [20].

У роздрібному секторі Європи працюють 3200 споживчих кооперативів, у яких зайняті 400 тис. співробітників, членами є 29 млн осіб, річний обіг становить 73 мільярди євро завдяки 36 тис. точок продажу.

Що стосується надання комунальних послуг, у США присутність кооперативів є важливим чинником, де практично 1000 електричних кооперативів контролюють 40 % розподілення електрики по державних енергетичних мережах, які покривають 75 % території держави й обслуговують 37 мільйонів членів кооперативів і їх господарства [20]. Кооперативи відіграють важливу роль в управлінні водопостачанням в Аргентині і Болівії, де один великий міський водний кооператив обслуговує близько 700 тис. споживачів [16].

Робітники створювали кооперативи у багатьох областях промисловості. У Італії більше 25 тис. робочих кооперативів [18]. У Іспанії близько 14 тис. нових кооперативів було створено в період з 1998 р. по 2008 р., з них 75 % були робочими кооперативами [11]. Області діяльності таких кооперативів варіюються залежно від країни: у Франції більшість робочих кооперативів займаються виробництвом і тільки незначний відсоток наданням послуг, в Уругваї спостерігається зворотна ситуація – менша частина кооперативів займається виробництвом, а більша частина працює у сфері транспортних і інших послуг порівняно із загальним числом підприємств, що належать інвесторам [18].

Згідно із даними Міжнародної Федерації Кооперативів і взаємного Страхування, 25 % світового страхового ринку в 2008 р. склали кооперативи, включаючи 44 % в Німеччині, 39 % у Франції, 38 % в Японії і, відповідно, 30 % в США і Канаді [20].

Соціальні кооперативи, які найбільше поширені в деяких європейських країнах і Канаді, є новою формою кооперативів, яка відкрито спрямована на збільшення колективної вигоди. Соціальний кооператив як один із видів кооперативів має ознаки традиційної форми кооперативу та неприбуткової організації, зазвичай залучає більшість акціонерів (членів кооперативу) задля досягнення спільної мети. В Італії, де такий вид кооперативів найбільш

поширений, соціальні кооперативи за останні два десятиліття почали відігравати ключову роль у системі забезпечення добробуту суспільства. Відколи з'явилася така форма кооперативів, в Італії середньорічні темпи зростання серед соціальних кооперативів варіювалися від 10 до 20 % 2008 р. кількість соціальних кооперативів становила 13983, в них було зайнято 350 тис. співробітників, притягнені 35 тис. волонтерів, обслуговували 4,5 млн споживачів [1].

На відміну від загальноприйнятих думок, недавні дослідження показали, що кооперативи були задіяні в багатьох галузях народного господарства. У деяких країнах кооперативні організації мають значно більші масштаби діяльності, зокрема краще капіталізовані, ніж підприємства. Недавні емпіричні дослідження показали, що рівень зайнятості в кооперативних підприємствах стабільніший, ніж на комерційних підприємствах: звичайні фірми прагнуть зберегти рівень зайнятості, тоді як кооперативи робітників прагнуть зберегти рівень заробітної плати, а отже, рівень зайнятості на підприємстві [18].

Що стосується України, то за підсумками дев'яти місяців 2013 р. основні показники кредитних спілок України зросли, а отже, попит на послуги кредитних спілок, попри колишній спад довіри до цього інституту, залишається високим. Упродовж дев'яти місяців 2013 р. КС – члени Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (ВАКС) суттєво підвищили рівень капіталізації: з початку року їх капітал зріс 28,5 млн грн і 01.10.2013 р. становив 296,2 млн грн, тобто 25,3 % загального капіталу кредитних спілок України (станом на 01.10.2013 р. – 1169,2 млн грн).

Отже, з початку 2013 р. ринок демонструє позитивну тенденцію. Перш за все це зумовлено тим, що кредитні спілки намагаються бути ближчими до людей, шукають шляхи ефективної співпраці та готові до відкритого діалогу. Отже, збільшилися обсяги наданих кредитів і внесків (вкладів) на депозитні рахунки. Це, в свою чергу, свідчить про підвищення довіри населення до кредитних установ і плідну співпрацю спілок з їх членами. Крім того, кредитні спілки збільшили рівень капіталіза-

ції, що насамперед свідчить про підвищення їх надійності та стабільності. Варто звернути увагу на частку кредитних спілок – членів ВАКС за цими показниками, яка становить третину ринку, а за деякими (наприклад: обсяг внесків (вкладів) на депозитні рахунки; кількість членів, які мають депозитні рахунки; кількість членів, які мають діючі кредитні договори) питома вага кредитних спілок-членів ВАКС становить половину ринку кредитної кооперації в Україні [3].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що вклад, який роблять кооперативи у сферу отримання прибутку і підтримку зайнятості населення, загалом, важливий, хоча і не однозначний. Незважаючи на кризу та процеси демутуалізації, які призвели до того, що більшість кооперативів за останні два десятиліття трансформувалися в підприємства, що належать інвесторам, кількість кооперативів не скорочується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко В. В. Соціально-економічна природа кооперативів та важливість їх державної підтримки в Україні / В. В. Гончаренко // Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири : зб. наук. доп. – Львів : Львів. комерц. акад., 2010. – С. 286–293.
2. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Логос, 2001. – 380 с.
3. Всеукраїнська асоціація кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/images/finanalitika_vaks/Porivnalniy_analiz_9_micyaciv_2013.pdf. – Назва з титул. екрана.
4. Міжнародний кооперативний альянс [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ica.coop/coop/principles.html>. – Назва з екрана.
5. Пантелеймоненко А. А. Про неприбуткову природу кооперативів / А. А. Пантелеймоненко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2006. – Вип. 21. – С. 285–300.
6. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации [Електронний ресурс] / М. И. Туган-Барановский. – С.Пб. : Слово, 1922. – Режим доступу:

- <http://vmstesovsemi.ucoz.org/publ/5-1-0-145>. – Назва з екрана.
7. Andreus Michele. La cooperazione Sociale in Italia [Електронний ресурс]: un overview / Andreus Michele. Carini, Chiara, Carpita, Maurizio and Costa Ericka // Euricse Working Paper. – 1220. – № 27. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents/1331543460_n1984.pdf. – Назва з титул. екрана.
  8. Birchall Johnston. The Potential of Co-operatives during the Current Recession [Електронний ресурс] / Birchall Johnston // Theorizing Comparative Advantage : paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  9. New Frontiers of Cooperation in the Economy : paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  10. Defourny Jacques. Social Cooperatives [Електронний ресурс] / Defourny Jacques and Nyssens Marthe // When Social Enterprise Meets the Cooperative Tradition : paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  11. Díaz-Fonca Millán. Sociedades Cooperativas y Emprendedor Cooperativo : análisis de los Factores Determinantes de su Desarrollo / Díaz-Fonca Millán. – Phd Thesis : University of Zaragoza, 2012. Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  12. Ferri Giovanni. Credit Cooperatives [Електронний ресурс] / Ferri Giovanni // Challenges and Opportunities in the New Global Scenario : paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  13. Hansmann Henry B. The Ownership of Enterprise / Hansmann Henry B. – Cambridge : Harvard University Press, 1996. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  14. MacPherson Ian. Cooperatives' Concern for the Community / MacPherson Ian // From Members towards Local Communities' Interests : paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  15. Mayo Ed. Global Business Ownership 2012: Members and Shareholders across the World / Mayo Ed. – Manchester : Cooperatives UK, 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  16. Mori Pier A. Customer-ownership and Public Services : paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012 / Mori Pier A. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  17. Münkner Hans-H. Worldwide Regulation of Cooperative Societies. [Електронний ресурс] : an overview paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012 / Münkner Hans-H. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  18. Pérotin Virginie. Workers' Cooperatives / Pérotin Virginie // Good, Sustainable Jobs in the Community : paper presented at the Euricse Conference in Venice, 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  19. Valentinov Vladislav. Tortia Ermanno and Piopoulos Constantine Agricultural Cooperatives [Електронний ресурс] : paper presented at the Euricse Conference in Venice / Valentinov Vladislav, Tortia Ermanno and Piopoulos Constantine. – 2012. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.
  20. Zamagni Stefano The Impact of Cooperatives on Civil and Connective Capital : paper presented at the Euricse Conference in Venice / Zamagni Stefano. – 2102. – Режим доступу: http://euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents. – Назва з титул. екрана.